

KİÇİK VƏ ORTA SAHİBKARLIQ SUBYEKTLƏRİNİN MALİYYƏLƏŞMƏ PROBLEMLƏRİ

Daxil olub: 22 noyabr 2023-cü il
Qəbul olunub: 4 aprel 2024-cü il
Received: 22 November 2023
Accepted: 4 April 2024

Əli Həsənov
doktorant, UNEC
a.hasanov@unec.edu.az

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi müasir iqtisadi mühit kontekstində kiçik və orta sahibkarlığın maliyyələşdirilməsi problemini, kredit resurslarına çıxışın xüsusiyyətlərini və bu sektorun maliyyə təminatının yaxşılaşdırılması yollarını təhlil etməkdir.

Məqalədə kiçik və orta sahibkarlığın iqtisadi inkişaf üçün əhəmiyyəti araşdırılır, innovasiyaların stimullaşdırılması, iş yerlərinin yaradılması və davamlı iqtisadi tərəqqinin təmin edilməsində onların əsas rolu vurğulanır. Tədqiqat həmçinin müəyyən edir ki, bu sektorun əhəmiyyətinə baxmayaraq, maliyyələşdirmə kiçik və orta sahibkarların üzləşdiyi əsas problemlərdən biri olaraq qalır.

Tədqiqatın elmi dövrüyyədə yeri mövcud maliyyə problemlərini təhlil etmək, həmçinin kiçik və orta sahibkarlığa maliyyə dəstəyinin yaxşılaşdırılması üçün strategiya və həll yollarını təklif etməkdir. Bu məqaləni yazmaq üçün ümumiləşdirmə, abstraksiya, elmi mənbələrin təhlili metodu, induksiya və deduksiya kimi müxtəlif elmi bilik üsullarından istifadə edilmişdir. Ümumiləşdirmə və abstraksiya kiçik və orta biznesin maliyyələşdirilməsi problemlərinin əsas aspektlərini müəyyən etməyə imkan verdi. Elmi mənbələrin təhlili metodu bu sahədəki mövcud təcrübələri və problemləri araşdırmaq üçün istifadə edilmişdir. Ümumi mənzərəni formalaşdırmaq və kiçik və orta müəssisələrə maliyyə dəstəyini yaxşılaşdırmaq üçün xüsusi tövsiyələr və həllər əldə etmək üçün induktiv və deduktiv yanaşmalardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqat dövlət dəstəyi proqramları, kraudfundinq və beynəlxalq əməkdaşlıq kimi alternativ maliyyə mənbələri təklif etməklə kiçik və orta sahibkarlığın kreditə çıxışının məhdudlaşdırılmasının səbəbləri ilə bağlı suallara cavab verib. Bu tədqiqatın nəticələrinin əhatə dairəsi kiçik və orta sahibkarlığa maliyyə dəstəyinin təkmilləşdirilməsi, onların biznesinin inkişafının təmin edilməsi və bütövlükdə iqtisadiyyatın artımına töhfə verilməsinin praktiki aspektlərini əhatə edir.

Açar sözlər: KOB, maliyyələşmə, iqtisadiyyat, inkişaf.

FINANCING PROBLEMS OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

Ali Hasanov

PhD student, UNEC

a.hasanov@unec.edu.az

Abstract

The purpose of the study is to analyze the problem of financing small and medium enterprises in the context of the modern economic environment, the characteristics of access to credit resources and ways to improve the financing of this sector.

The article examines the importance of small and medium entrepreneurship for economic development, and emphasizes their key role in stimulating innovation, creating jobs, and ensuring sustainable economic progress. The study also finds that despite the importance of this sector, financing remains one of the main challenges faced by small and medium-sized enterprises.

The scientific importance of the research is to analyze the current financial problems, as well as to propose strategies and solutions for improving financial support to small and medium enterprises. Various methods of scientific knowledge such as generalization, abstraction, method of analysis of scientific sources, induction and deduction were used to write this article. Generalization and abstraction made it possible to identify the main aspects of financing problems of small and medium-sized businesses. The method of analysis of scientific sources was used to investigate current practices and problems in this field. Inductive and deductive approaches were used to formulate the overall picture and derive specific recommendations and solutions to improve financial support for small and medium enterprises.

The study answers questions related to the reasons for limiting access to credit for small and medium enterprises by suggesting alternative sources of finance such as government support programs, crowdfunding and international cooperation. The scope of the results of this study includes the practical aspects of improving financial support for small and medium enterprises, ensuring their business development and contributing to the growth of the economy as a whole.

Keywords: *SME, financing, economy, development.*

ПРОБЛЕМЫ ФИНАНСИРОВАНИЯ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Али Гасанов

докторант, UNEC

a.hasanov@unec.edu.az

Резюме

Цель исследования - проанализировать проблему финансирования малого и среднего предпринимательства в контексте современной экономической среды, особенностей доступа к кредитным ресурсам и путей улучшения финансирования данного сектора.

В статье рассматривается значение малого и среднего предпринимательства для экономического развития, а также подчеркивается их ключевая роль в стимулировании инноваций, создании рабочих мест и обеспечении устойчивого экономического прогресса. Исследование также показывает, что, несмотря на важность этого сектора, финансирование остается одной из основных проблем, с которыми сталкиваются малые и средние предприятия.

Научная значимость исследования заключается в анализе текущих финансовых проблем, а также в предложении стратегий и решений по улучшению финансовой поддержки малого и среднего бизнеса. При написании статьи использовались различные методы научного познания, такие как обобщение, абстракция, метод анализа научных источников, индукция и дедукция. Обобщение и абстракция позволили выявить основные аспекты проблем финансирования малого и среднего бизнеса. Метод анализа научных источников был использован для исследования современной практики и проблем в этой области. Для формирования общей картины и получения конкретных рекомендаций и решений по улучшению финансовой поддержки малого и среднего предпринимательства были использованы индуктивный и дедуктивный подходы.

Исследование отвечает на вопросы, связанные с причинами ограничения доступа к кредитам для малых и средних предприятий, предлагая альтернативные источники финансирования, такие как программы государственной поддержки, краудфандинг и международное сотрудничество. В сферу результатов данного исследования входят практические аспекты улучшения финансовой поддержки малых и средних предприятий, обеспечения развития их бизнеса и содействия росту экономики в целом.

Ключевые слова: МСП, финансирование, экономика, развитие.

Giriş

Kiçik və orta sahibkarlıq iqtisadi inkişafda fundamental rol oynayır, innovasiyaların mühüm hərəkətvericisi olur, yeni iş yerləri yaradır və ümumi iqtisadi tərəqqini stimullaşdırır. Bir çox ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda kiçik və orta sahib-

karlıq iqtisadiyyatın əsasını təşkil edir, onun dinamikliyini və müxtəlifliyini dəstəkləyir. Kiçik və orta müəssisələrin fəaliyyəti təkcə iqtisadi baxımdan deyil, həm də sosial baxımdan cəmiyyətdə mühüm rol oynayır. Onlar iş yerləri yaratmaq, sabit məşğulluğu təmin etmək və yerli iqtisadiyyatları dəstəkləməklə sosial problemlərin həllinə mühüm töhfə verirlər. Kiçik şirkətlər çox vaxt regionda iqtisadi inkişafın mühərrikinə çevrilərək istehsalın artırılmasına, innovasiyaların inkişafına və rəqabət mühitinin yaradılmasına kömək edir. Bundan əlavə, onlar yerli əhalinin həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, kiçik icmaların dəstəklənməsi və yerli infrastruktur layihələrinin inkişafı kimi sosial aspektlərə müsbət təsir göstərə bilər. Beləliklə, kiçik və orta biznes cəmiyyətin və iqtisadiyyatın müxtəlif aspektlərinə kompleks təsir göstərir, onların davamlı inkişafına və çiçəklənməsinə töhfə verir [1, s.3]. Lakin müstəsna əhəmiyyətinə baxmayaraq, maliyyələşmə mənbələrinə çıxış mikro, kiçik və orta sahibkarların üzləşdiyi ən aktual problemlərdən biri olaraq qalır.

Hazırda bir çox başqa ölkələr kimi Azərbaycan da kiçik və orta biznesin maliyyə resurslarına çıxışının təmin edilməsində ciddi problemlərlə üzləşir. Qeyri-kafi maliyyə dəstəyi, kreditə çıxışın məhdudluğu və yüksək faiz dərəcələri bu mühüm biznes segmentinin inkişafına ciddi əngəl törədən amillərdir. Kiçik və orta bizneslər çox vaxt qeyri-müəyyənlik dövründə başlanğıc, genişlənmə və ya sadəcə dövrüyyə kapitalını saxlamaq üçün lazım olan maliyyəni əldə etməkdə çətinlik çəkirlər. Adətən maliyyə sistemində özəl sektorun müstəqillik və inkişafı lazımi səviyyədə olmadıqda, maliyyə institutları dövlət dəstəyi olmadan yüksək riskli KOB-ların və startapların maliyyə yükünü götürməkdən çəkinirlər. Beləliklə, KOB-lar əsasən ilkin inkişaf mərhələsində maliyyələşmə mənbələrini təmin edə bilmirlər [2, s. 726].

Sürətlə dəyişən iqtisadi mühit və daim uyğunlaşma ehtiyacı şəraitində bu məsələ getdikcə aktuallaşır. Maliyyələşdirmə mənbələri, xüsusən də kiçik və orta müəssisələr üçün mövcud olanlar, rəqabət qabiliyyətinə, innovasiya qabiliyyətinə və dinamik bir bazarda inkişaf etmə qabiliyyətinə təsir edən əsas amillərə çevrilir. Bununla belə, bu çətinliklərə baxmayaraq, kiçik və orta müəssisələrin maliyyə imkanlarını yaxşılaşdırma və onların iqtisadiyyatda davamlı inkişafına töhfə verə biləcək müxtəlif strategiyalar və həllər mövcuddur.

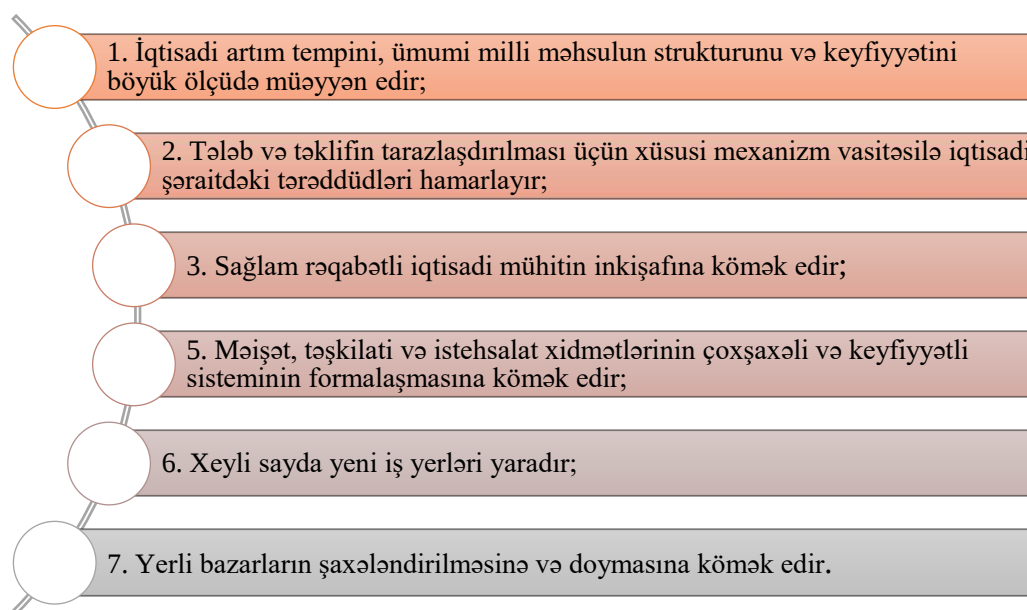
Əsas hissə

Sahibkarlıq subyektləri inkişaf etmiş ölkələrdə iqtisadiyyatın əsasını təşkil edir. Son illər bütün dünyada kiçik və orta sahibkarlığın, o cümlədən innovativ texnologiyalar əsasında qurulmuş startapların sürətli inkişafı müşahidə olunur ki, bu da ümumi sosial-iqtisadi inkişafa müsbət təsir göstərir. Kiçik və orta sahibkarlıq bazar

iqtisadiyyatının ən mühüm elementidir, onsuz iqtisadiyyat və iqtisadi mühit ahəngdar inkişaf edə bilməz. Kiçik və orta biznesin global iqtisadiyyatda rolu ötən əsrin 80-90-cı illərində kəskin şəkildə artmışdır. BMT-nin məlumatına görə, ümumilikdə dünyada kiçik və orta müəssisələr işləyən əhəlinin demək olar ki, 50%-ni işlə təmin edir və milli məhsulun 33-60%-ni istehsal edir [3]. Əksər inkişaf etmiş ölkələrdə kiçik və orta sahibkarlıq sektorunun ÜDM-ə töhfəsi 50-60% arasında dəyişir. Kiçik və orta sahibkarlıq iqtisadi inkişafın amillərindən biri hesab olunur və xammal iqtisadi modeli əsasında gələcək artım mənbələrinin tükənməsi kontekstində xüsusilə aktuallaşır. Ölkələrin iqtisadiyyatında kiçik və orta biznesin rolu aşağıdakı müsbət amillərlə müəyyən edilir:

- kiçik və orta sahibkarlıq iqtisadi, elmi və texnoloji tərəqqinin hərəkətverici qüvvəsidir;
- kiçik və orta sahibkarlıq iqtisadiyyatda iş yerlərinin əsas təşkilatçısıdır;
- kiçik və orta sahibkarlıq iqtisadiyyata vergilər şəklində gəlir gətirir.

Kiçik və orta sahibkarlığın rolu inkişaf etmiş ölkələrdə kiçik və orta biznesin həll etdiyi klassik problemlərlə müəyyən edilir (şəkl.1).

Şəkil 1. KOB-ların ölkə iqtisadiyyatında əhəmiyyəti

Mənbə: [4, s. 25-26].

Kiçik və orta sahibkarlığın maliyyələşmə mexanizmlərinin idarə edilməsi KOB-ların funksiyalarını, fəaliyyətlərinin məqsəd və vəzifələrini həyata keçirmək üçün maliyyə münasibətlərinə və müvafiq maliyyə mənbələrinə xüsusi texnika və

metodlardan istifadə etməklə məqsədyönlü təsir prosesidir. Bundan əlavə, KOB-ların maliyyə idarəetməsində biznes və maliyyə risklərinin idarə edilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. KOB-lar iqtisadi, requlyativ, ətraf mühit və digər xarici risklərlə də üzləşirlər ki, belə riskləri idarəetmə bacarığı onların maliyyələşmələrinə təsir göstərən faktorlandandır [5].

Kiçik və orta biznes üçün maliyyə idarəetməsinin müasir metodlarını və sahələrini vurğulamaq üçün kiçik müəssisələrin fəaliyyət prosesində qarşılaşdıqları əsas problemləri təhlil etmək lazımdır. Kiçik və orta biznesin inkişafında əsas problemlər, əksər analitiklərin fikrincə, biznesin inkişafı üçün mövcud maliyyə resurslarının tapılması, vergi təzyiqinin azaldılması və institusional mühitin inkişafı ilə bağlıdır. Bu problemlər təkcə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə deyil, eyni zamanda inkişaf etmiş ölkələrdə də vardır. İqtisadi böhranlar, siyasi dəyişikliklər və bizneslərin şəhər mərkəzlərinə yaxınlığı kimi problemlər inkişaf etmiş ölkələrdə də maliyyələşməyə olan tələblə təklifi arasında fərqlənmələrə səbəb olur [6].

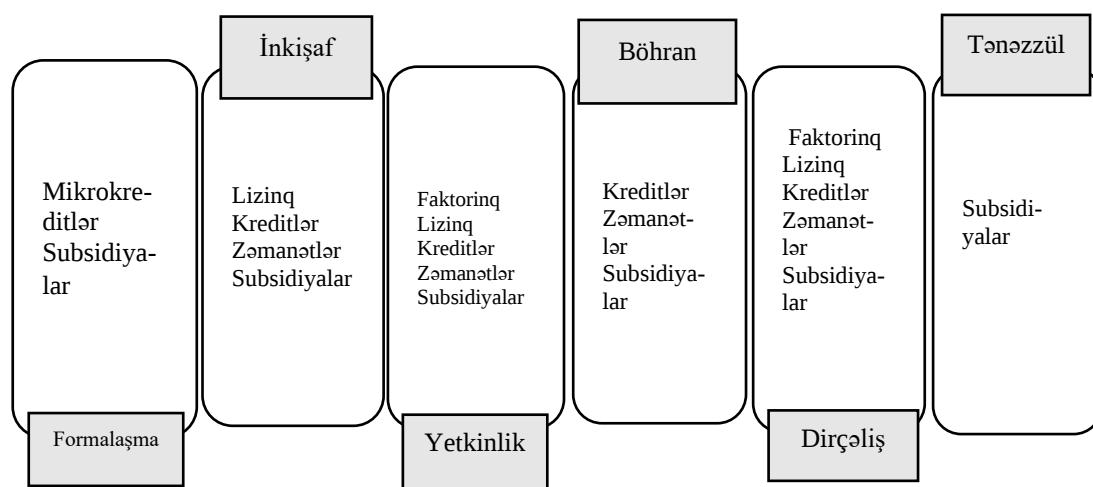
KOB-ların inkişafına və maliyyə vəsaitlərinin cəlb edilməsinə mane olan amilləri daha ətraflı nəzərdən keçirsək, dövlət dəstəyinin resursların əlçatanlığını artıracağı ilə bağlı sahibkarların böyük gözləntilərinin olduğunu görürük. Öz biznesini qurmağın ilkin mərhələsində kiçik sahibkarların qazancı o qədər də yüksək olmur. Faiz dərəcəsi çox yüksək olduğu üçün öz biznesini qurmaq çox vaxt sərfəli olmur. Beləliklə, problemin mahiyyəti aşağıdakı amillərdən ibarətdir: borc götürülmüş resursların təklifinin həcmi kifayət deyil; borc vəsaitləri bahadır; təklif olunan resurslar qısamüddətlidir; şəhər mərkəzlərindən kənarda maliyyə vəsaitlərinə əlçatanlıq məhduddur [7]. Bu problemlər iqtisadi inkişafın böhranlı dövrlərində özünü daha qabarıq göstərir. Bu baxımdan, kiçik və orta biznes üçün cari maliyyə mənbələrini vurğulamaq xüsusilə vacibdir. Dövlət dəstəyi məhz bu mənbələrin əlçatanlığını artırmaqda səmərəli ola bilər.

Müəssisənin fəaliyyətinin bütün mərhələlərində prioritet vəzifə aktivlərin maliyyələşdirilməsi üçün tələb olunan vəsaitin həcmi müəyyən etmək, maliyyələşdirmə mənbələrini optimallaşdırmaq və aşağı kapitalla müəssisənin zəruri maliyyə sabitliyini təmin edəcək struktur formalaşdırmaqdır. Dövriyyədə olan şəxsi və borc vəsaitlərinin cəmi pul vəsaitlərinin hərəkətinin həcmi müəyyən edir. Bu, kiçik və orta biznesin qarşısında borc vəsaitlərinə ümumi ehtiyacın müəyyən edilməsi və qısamüddətli və uzunmüddətli borcların nisbətinin optimallaşdırılması vəzifəsi qoyur.

Kiçik və orta biznes üçün əsas cari maliyyə mənbələrini qeyd edək. Hər hansı bir şirkət kimi, kiçik və orta müəssisələr də uğurlu fəaliyyət göstərmək üçün güclü maliyyə bazasına ehtiyac duyurlar. Kiçik biznesin əsas maliyyə mənbəyi kiçik

sahibkarların şəxsi vəsaitləri və təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində əldə edilən mənfəətdir. Eyni zamanda, çox vaxt öz vəsaitləri qarşıya qoyulmuş məqsədlərə çatmaq üçün kifayət olmaya bilər. Maliyyə resurslarının çatışmazlığı biznesin yaradılması mərhələsində və müəssisənin inkişafı prosesində özünü göstərir. Maliyyələşdirmə ilə bağlı problemləri həll etmək üçün xarici mənbələrə müraciət etmək olar.

Büdcə (subsidiyalar, ayırmalar, dövlət zamanət fondlarının zamanətləri, büdcə investisiyaları) və büdcədən kənar (müxtəlif borc vəsaitləri: kommersiya və bank kreditləri, lizinq, mikromaliyyə kreditləri; investorların cəlb etdiyi vəsaitlər: səhmlərin və ya istiqrazların yerləşdirilməsi, mələk investorlar) bölünə bilən çox sayda xarici maliyyə mənbəyi var. İnkişaf dövrünün hər bir mərhələsində biznesin maliyyələşdirilməsinin müxtəlif formalarının əldə edilməsinin xüsusiyyətlərini şəkil 2-də nəzərdən keçirək.

Şəkil 2. Biznesin maliyyələşdirilməsinin müxtəlif formalarının əldə edilməsinin xüsusiyyətləri

Mənbə: [8, s. 46-58] materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Ən çox yayılmış xarici maliyyələşdirmə mənbələrini nəzərdən keçirək.

1. Bank kreditləşməsi təşkilatlar üçün əsas xarici maliyyə mənbələrindən biridir ki, onun üstünlükləri sadələşdirilmiş prosedurlar, kreditin verilməsi və ödənilməsi üçün “sxem” seçmək azadlığı, rəqəmsal bankçılıq və alınan vəsaitlərin vergiyə cəlb edilməməsidir. Bununla belə, bu cür maliyyələşdirmə kifayət qədər bahalı alətdir. Kreditlər girovla verilir və bir qayda olaraq təyinatı üzrə istifadə edilməlidir. Dövri faiz ödənişləri vəsait çatışmazlığı ilə nəticələnə bilər və kredit üzrə faizlər yalnız o halda gəlir vergisi məqsədləri üçün xərc kimi tanınır ki, onun məbləği müqayisəli öhdəliklər üzrə hesablanmış faizlərin orta səviyyəsindən əhəmiyyətli dərəcədə kənara çıxmasın. İqtisadi böhran şəraitində müəssisələrin kredit üzrə faiz ödəməsi

çətindir, kredit almaq proseduru zəhmətlidir, buna görə də, hazırda biznesin maliyyələşdirilməsi üçün digər mexanizmlərin istifadəsi fəal şəkildə genişlənir.

2. Mikromaliyyə təşkilatları bank kreditləri ilə müqayisədə daha yüksək faizlə qısa müddətə (əsasən bir aydan altı aya qədər) kiçik kreditlər verirlər. Bu maliyyələşdirmə mənbəyi inkişafın ilkin mərhələlərində mikro müəssisələr üçün aktualdır, çünki cari dövrüyyə kapitalına olan tələbatı ödəmək üçün qısamüddətli mikrokreditlərə operativ və davamlı giriş tələb olunur. Mikromaliyyənin əsas üstünlükləri borc vəsaitlərinin yüksək olması və onların daxil olma sürətidir. Bir qayda olaraq mikromaliyyə təşkilatları sahibkarlara keçmiş biznes nəticələrini nəzərə almadan, kredit tarixçəsi olmadan və çox vaxt girovsuz xidmət göstərirlər. Buna görə də, mikromaliyyə kiçik və orta biznes üçün, xüsusən də bank xidmətlərinin məhdud olduğu regionlarda yaxşı köməkdir.

3. Kiçik və orta sahibkarlığın öz əsas fondlarını əldə etmək və ya birdəfəlik yeniləmək üçün maliyyə imkanlarının olmaması probleminin həll yollarından biri lizinq ola bilər ki, bu zaman lizinq şirkəti müəssisə üçün əmlak alır, sonra müəyyən bir müddət ərzində müəyyən bir ödəniş müqabilində əmlak istifadəyə verilir. Lizinqin predmeti hər hansı bina, avadanlıq, nəqliyyat vasitəsi və sahibkarlıq fəaliyyəti üçün istifadə oluna bilən digər əmlak ola bilər. İcarənin predmeti təbii obyektlər və xüsusi dövrüyyə qaydası müəyyən edilmiş əmlak ola bilməz.

4. Faktoring müəssisənin kredit qabiliyyətindən asılı olmayan biznesin maliyyələşdirilməsinin effektiv mənbəyidir. Faktoring daxili və xarici ticarət əməliyyatlarına tətbiq edilən və xüsusilə qısamüddətli mal satışlarında istifadə edilən maliyyələşdirmə üsuludur [9]. Faktoring faktoring şirkətləri adlanan maliyyə qurumları tərəfindən külli miqdarda kredit satışı həyata keçirən şirkətlərin debitor borclarının alınmasına əsaslanan fəaliyyətdir [10, s. 12]. Fəaliyyəti təxirə salınmış ödənişlər əsasında əməliyyatlarla bağlı olan istənilən kiçik və orta müəssisə faktoring şirkətinin müştərisi ola bilər.

5. Çox vaxt belə bir vəziyyət yaranır ki, kredit almaq istəyən kiçik sahibkarlıq subyekti, ümumiyyətlə, banklar tərəfindən qoyulan tələblərə cavab verir, lakin tələb olunan krediti tam təmin etmək üçün kifayət qədər girov yoxdur. Bu problemi həll etmək üçün dövlət vəsaiti hesabına zəmanət fondları şəbəkəsi yaradılmışdır. Əlavə olaraq regionun xüsusiyyətlərindən asılı olaraq oxşar funksiyaları kiçik və orta biznesə dəstək fondları və sahibkarlığın inkişafı agentlikləri həyata keçirə bilər. Zəmanət məhsullarının bazara çıxması ilə kiçik və orta biznes üçün kreditlərin alınması daha əlçatan olub.

6. Dövlət KOB-lara həm müəssisənin, həm də kiçik sahibkarlığın dəstəklənməsi infrastrukturunu təşkil edən dövlət orqanının və ya təşkilatının müəyyən xərclərinin

maliyyələşdirilməsində birgə iştirakını nəzərdə tutur. Bu müştərək fəaliyyət subsidiyalar şəklində birbaşa pulsuz və geri qaytarılmayan maliyyə dəstəyi təmin edə bilər.

7. Vençur maliyyələşdirməsi xüsusi şərtlər və qaydalarla xarakterizə olunan alternativ bir maliyyələşdirmə növüdür. Belə ki, qoyulan vəsaitlərin dəyərinin gələcəkdə artmasından qazanc əldə etmək üçün yeni başlayan kiçik yüksək texnoloji və perspektivli startaplara uzunmüddətli və yüksək riskli investisiyalara vençur investisiyalar deyilir. Vençur kapitalı investisiyaları adətən innovasiya sahəsində həyata keçirilir, çünki onlar startapın yüksək inkişaf sürətini və nəticədə yüksək gəlirliliyi təmin edir. Vençur maliyyələşdirməsi nisbətən yeni maliyyə xidmətləri növüdür, onun aktiv inkişafı 2000-ci illərin ortalarında baş vermişdir. Hazırda dünyanın vençur maliyyələşdirmə bazarında çoxlu dövlət vençur fondları, özəl investorlar, biznes inkubatorlar, akseleratorlar və digər iştirakçılar mövcuddur.

8. Rəqəmsal maliyyə də biznes maliyyələşdirilməsi üçün müasir alternativlərdən hesab edilir. Rəqəmsal maliyyə dedikdə yeni və ənənəvi maliyyələşmə mexanizmlərinin müasir texnologiyalara və internetə transferi nəzərdə tutulur. Belə maliyyələşmə mexanizminin ən çox effektiv olduğu sahələr ucqar regionlardakı KOB-ların maliyyə mənbələrinə çıxış imkanının artırılması və bizneslərlə maliyyə institutları arasındakı inamın artırılmasıdır. Çünki rəqəmsal maliyyə geniş data bazası nəticəsində informasiya asimetriyası problemini həll edir [11]. Bundan əlavə empirik araşdırmalar göstərir ki, rəqəmsal maliyyə bizneslərdə elmi araşdırma və innovativ inkişafı tətikləyən qüvvəyə malikdir [12].

Kiçik müəssisələrin maliyyələşdirilməsi problemlərindən danışarkən başa düşmək lazımdır ki, bu gün mövcud olan bütün problemlər bir-biri ilə sıx bağlıdır. Əsas səbəb Azərbaycanda kiçik biznesin qısa müddət ərzində fəaliyyət göstərməsidir. Bu səbəbdən kommersiya bankları ilə kiçik müəssisələr arasında qarşılıqlı əlaqə təcrübəsi mükəmməlləşdirilməmişdir. Banklar kiçik biznes üçün əlverişli şərait yarada bilmir. Kiçik və orta sahibkarlar da öz növbəsində yaxşı girovla kredit ala bilmirlər. Nəticə etibarilə bankın kiçik biznes üçün proqramları olsa belə, sahibkarların bu proqramlar çərçivəsində kredit götürməsi maya dəyərinə görə çətinləşir. Əgər kifayət qədər maliyyələşmə ilə bağlı problemləri təhlil etsək, onları iki böyük qrupa bölmək olar: xarici - borcalanın şəffaflığının azalması; daxili – bank texnologiyalarının inkişaf etməməsi [13].

Birinci problem onunla bağlıdır ki, bir çox şirkətlər vergidən yayınmaq üçün öz fəaliyyətlərinin real miqyasını gizlədirlər. Yəni kölgə iqtisadiyyatı mövcuddur. Borcalanın kredit qabiliyyətinin qiymətləndirilməsi üçün əsas olan rəsmi hesabat bu halda borcalanın real maliyyə vəziyyəti haqqında düzgün nəticə çıxarmağa imkan vermir.

İkinci problem bank texnologiyalarının inkişaf etməməsi ilə bağlıdır ki, bu da çox vaxt müştərinin müraciətinə baxılması xərclərini azaltmağa imkan vermir, ucqar ərazilərdə maliyyələşməni asanlaşdırmır və informasiya asimetriyası problemi effektiv həllini tapmır.

Digər problem ondan ibarətdir ki, bankların uzunmüddətli kreditlər vermək üçün kifayət qədər resurs bazası yoxdur. Xüsusən də regionlarda əksər maliyyə vasitəçiləri qısamüddətli kreditlər verməklə məşğuldur. Belə şəraitdə kiçik biznesin orta və uzunmüddətli kreditlərə çıxışı açıq şəkildə pisləşir. Bu hal kiçik biznesə öz istehsalatını modernləşdirməyə imkan vermir. Kiçik biznesin kreditləşdirilməsi üzrə bank əməliyyatları müəyyən xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunur. Burada həm bütün ənənəvi risk mənbələrinin artan səviyyəsi, həm də ən kiçik biznesin xüsusi “risk zonalarının” olması göz qabağındadır. Kiçik və orta biznesin kreditləşdirilməsində risklər kreditləşməni məhdudlaşdıran səbəblərdən yaranır. Məsələn, borcalanların qeyri-şəffaflığı və hesabatların deformasiyaya uğraması səbəbindən bankın real maliyyə vəziyyətini qiymətləndirməsi çətinləşir. Həmçinin kiçik və orta biznesin kreditləşdirilməsi ilə bağlı risklərin artmasının səbəbi kreditin təmin edilməsi problemi olaraq qalır. Kiçik biznes yüksək keyfiyyətli girov təqdim edə bilmədiyi üçün bank kreditin qaytarılmasına etibarlı təminatlı qalır.

Riski minimuma endirmək üçün banklar kredit faiz dərəcəsini artırır ki, bu da kiçik və orta biznesin bank kreditinə çıxışını çətinləşdirir. Təbii ki, bankların kredit riskini azaltmağın mümkün yollarından biri vəzifələri problemli kreditlərin vaxtında müəyyən edilməsi və onlarla işin optimallaşdırılmasından ibarət olan effektiv bank nəzarəti sisteminin formalaşdırılması olmalıdır.

Ümumiyyətlə, deyə bilərik ki, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı kommersiya banklarının kredit fəaliyyəti ilə sıx bağlıdır, çünki bu müəssisələr iqtisadi fəaliyyətin bütün mərhələlərində xarici borclanmaya ehtiyac duyurlar. Hazırda kiçik və orta müəssisələrin borc vəsaitlərinə çıxışı problemi xüsusilə aktualdır, çünki biznesin bu formalarına kredit verilməsini əhəmiyyətli dərəcədə məhdudlaşdıran bir sıra amillər mövcuddur. Bununla belə, kiçik və orta biznesin kreditləşdirilməsi təkcə sahibkarların özləri üçün deyil, böyük kredit risklərinə baxmayaraq, banklar üçün də sərfəlidir. Bank sistemində optimal işləmək üçün banklarla kiçik müəssisələr arasında qarşılıqlı əlaqənin bütün mexanizmlərini təkmilləşdirmək zəruridir.

Vurğulamaq lazımdır ki, bəzən sahibkarların maliyyə dəstəyi almasına mane olan amillərdən biri də onların əldə etdikləri maliyyə resurslarından düzgün istifadə etməmələridir. Bazara daxil olmaq bəzi hallarda problem yarada bilsə də, bu, təkcə idarəetmə ilə deyil, həm də vəsaitlərin yönəldildiyi istiqamətin dəyişdirilməsi ilə bağlıdır. Maliyyə resurslarının düzgün və səmərəli idarə olunmasını təmin etmək

üçün biznesə başlamazdan əvvəl biznes planının hazırlanması mütləqdir. Bu biznes plan şirkətin bazar strategiyası, insan resurslarının bölgüsü, maliyyə hesabatları və əməliyyat xüsusiyyətləri kimi müxtəlif nüansları əhatə edən sahibkarlar üçün “bələdçi” rolunu oynamalıdır [14, s. 24].

Kiçik və orta müəssisələrin maliyyələşdirilməsi onların inkişafının dəstəklənməsi üçün əsas məsələdir. Kiçik və orta müəssisələrin maliyyələşdirilməsini təkmilləşdirmək üçün bir neçə təklif və həllər təqdim edirik:

➤ Dövlət zəmanətləri və kreditləri. Hökumət kiçik və orta sahibkarlara kredit verən kreditorların üzləşdiyi riskləri azaltmaq üçün zəmanətlər və ya kreditlər verə bilər. Bu, biznesin kredit imkanlarını artırmağa kömək edir.

➤ Riskli maliyyə alətlərinin inkişafı. Vençur kapitalı fondları, istiqrazlar və digər innovativ maliyyə alətləri kimi riskə əsaslanan maliyyə alətlərinin yaradılması və dəstəklənməsi investisiyaları cəlb edə və kapitalla çıxışı asanlaşdırır bilər.

➤ Kiçik və orta biznes üçün bank proqramları. Kiçik və orta biznes üçün güzəştli kredit şərtləri, aşağı faiz dərəcələri və çevik ödəmə sxemləri təklif edən ixtisaslaşmış bank proqramlarının hazırlanması sahibkarlıq fəaliyyətini stimullaşdırır bilər.

➤ *Crowdfunding* və *Peer-to-Peer Economy* vasitəsilə maliyyələşdirmə. *Crowdfunding* və *peer-to-peer* platformalarının inkişafının təşviqi investorları birbaşa cəlb etməklə sahibkarları alternativ maliyyə mənbələri ilə təmin edə bilər.

➤ Təhsil və dəstək. Kiçik və orta sahibkarlığın maliyyə savadlılığını artırmaq və maliyyə məsləhətləri vermək sahibkarlara maliyyələrini daha səmərəli idarə etməyə və investisiya cəlb etməyə kömək edə bilər.

➤ İnnovasiyanın stimullaşdırılması. Dövlət səviyyəsində innovasiyaların və texnoloji inkişafın dəstəklənməsi proqramları yüksək texnologiyalı və perspektivli layihələrə maraq göstərən investorları cəlb edə bilər.

➤ Beynəlxalq əməkdaşlıq. Beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafı və beynəlxalq təşkilatların dəstək proqramlarında iştirak kiçik və orta sahibkarlığın qlobal resurslara çıxışını genişləndirir bilər.

➤ İnvestorlar üçün infrastrukturun yaradılması. Şəffaflığın artırılması və kiçik və orta sahibkarlıq birjaları kimi investorlar üçün davamlı infrastrukturun yaradılması bu sektora daha çox investisiya cəlb edə bilər.

Kiçik və orta biznesin maliyyələşdirilməsi probleminin həlli adətən dövlətin, maliyyə institutlarının və sahibkarların birgə səylərini əhatə edən kompleks yanaşma tələb edir.

Qeyd edək ki, daxili iqtisadiyyatın yenidən artımını davam etdirməsi üçün kiçik və orta sahibkarlıq sektorunun inkişafı lazımdır. Məhz böhran dövründə kiçik

və orta biznes ölkənin yeni iqtisadi artım templərinə çatmasını təmin etmək üçün əsasdır. Kiçik və orta sahibkarlıq sektoru özünün yüksək potensialını nümayiş etdirib və dünya liderlərinin iqtisadi sistemlərində strateji əhəmiyyətli yer tutur. Azərbaycanda kiçik biznes öz yolunun başlanğıcıdadır və onun uğurlu inkişafı üçün müxtəlif tədbirlər görülür.

Nəticə

Kiçik və orta sahibkarlığın maliyyələşdirilməsinin təhlili iqtisadiyyatın bu sektorunda sahibkarların üzləşdiyi mühüm problemləri qeyd etməyə imkan vermişdir. Kreditlərin kifayət qədər əlçatan olmaması, yüksək faiz dərəcələri, rəqəmsal maliyyəyə keçidin zəif getməsi və məhdud maliyyə dəstəyi kiçik və orta biznesin inkişafına ciddi təsir göstərir. Bu amillər effektiv artıma və innovativ biznesin inkişafına mane ola bilər ki, bu da son nəticədə ölkənin iqtisadi inkişafını ləngidir.

Bu problemlərin aradan qaldırılması kiçik və orta sahibkarlığın dəstəklənməsi üçün əsas vəzifəyə çevrilir. Maliyyələşdirmənin əlçatanlığının artırılması, daha çevik və əlverişli kreditləşdirmə şərtlərinin, habelə kiçik və orta sahibkarlığa müxtəlif dəstək mənbələrinin, o cümlədən dövlət proqramları, vençur kapitalı fondları, kraudfəndinq, rəqəmsal maliyyə və digər alətlərin işlənilib hazırlanması maliyyələşdirmənin təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm addımlardır.

Təhlil əsasında KOB-ların dəstəklənməsi üçün daha səmərəli mexanizmlərin yaradılması və müasir texnologiya əsaslı maliyyələşmə üsullarının inkişaf etdirilməsinin zəruri olduğu aydın olur ki, bu da iqtisadi artıma nail olunmasında, innovasiyaların stimullaşdırılmasında və yeni iş yerlərinin yaradılmasında əsas rol oynayacaqdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi müasir iqtisadi mühit kontekstində kiçik və orta sahibkarlığın maliyyələşdirilməsi problemlərinin hərtərəfli təhlilindən və qlobal təcrübədə olan yeniliklərin araşdırılmasından ibarətdir. Əsas diqqət bu seqmentdə sahibkarlar üçün maliyyə mənbələrinin mövcudluğuna təsir edən maneələrin və amillərin müəyyən edilməsinə yönəldilir ki, bu da vəziyyətin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş strategiya və həllərin işlənilib hazırlanması üçün əsas ola bilər. Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti kiçik və orta sahibkarlığa maliyyə dəstəyinin yaxşılaşdırılmasına yönəlmiş təklif olunan tövsiyə və həllərdə aydın görünür. Müəyyən edilmiş amillər əsasında kiçik biznesin maliyyələşdirilməsi və dəstəklənməsi üçün daha effektiv mexanizmlərin hazırlanması iqtisadi artımın stimullaşdırılmasına, rəqabət qabiliyyətinin artırılmasına və innovasiyalar üçün əlverişli mühitin yaradılmasına kömək edə bilər. Tədqiqatın iqtisadi səmərəliliyi kiçik və orta biznes üçün maliyyə mexanizmlərinin opti-

mallaşdırılmasının mümkünlüyündən ibarətdir ki, bu da son nəticədə istehsalın artmasına, işsizliyin azalmasına, investisiyaların stimullaşdırılmasına və ölkənin ümumi daxili məhsulunun artmasına gətirib çıxara bilər.

Ədəbiyyat

1. Quliyeva L. “Azərbaycan Respublikasında kiçik və orta sahibkarlığın müasir vəziyyəti və inkişafının statistik tədqiqi”, UNEC, 2016, s.3
2. Moscalu M., Girardone C., Calabrese R. “SMEs’ growth under financing constraints and banking markets integration in the euro area”, *Journal of Small Business Management* (4), 2020, pp. 707-746, DOI: 10.1080/00472778.2019.1668722
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/problemy-finansirovaniya-malogo-i-srednego-predprinimatelstva-v-rossii>
4. Курочкин Н.С. «Проблемы финансирования малого и среднего предпринимательства в России», г. Иваново, 2018, с.25-26
5. Asgary A., Özdemir İ. A., Özyürek H. “Small and Medium Enterprises and Global Risks: Evidence from Manufacturing SMEs in Turkey”, *Int J Disaster Risk Sci* (11), 2020, pp. 59-73, DOI: <https://doi.org/10.1007/s13753-020-00247-0>
6. Owen R., Botelho T., Hussain J., and Anwar O. “Solving the SME finance puzzle: an examination of demand and supply failure in the UK”, *Venture Capital* (1), 2023, pp. 31-63, DOI: 10.1080/13691066.2022.2135468
7. Lam R. W., Liu Y. “Tackling Small and Medium-Sized Enterprises (SMEs) Financing in China”, *Annals of Economics and Finance* (1), 2020, pp. 209-239
8. Abdullayev V. “Müasir dövrdə kiçik biznesin maliyyələşdirilməsi mənbələrinin təhlili və onun təkmilləşdirilməsi”, Bakı – 2017, s.46-58.
9. <https://www.destekfaktoring.com/tr/faktoring-nedir>
10. Çantalı G. E. “Factoring at üyesi ülkelerde ve Türkiyedeki uygulamaları”, 2018, s.12.
11. Li C., Wang Y., Zhou Z., Wang Z., and Mardani A. “Digital finance and enterprise financing constraints: Structural characteristics and mechanism identification”, *Journal of Business Research* (165), 2023, DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2023.114074>.
12. Yao L., Yang X., “Can digital finance boost SME innovation by easing financing constraints?: Evidence from Chinese GEM-listed companies”, *PLoS ONE* 17(3): e0264647, DOI: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0264647>
13. <https://sciup.org/problemy-finansirovaniya-malogo-i-srednego-biznesa-v-strane-140121677>
14. Musazadə L. “Azərbaycanda kiçik və orta sahibkarlıq müəssisələrinin maliyyələşdirilməsi problemləri”, UNEC, 2019, s.24